

УДК 811.111'271

КОНЦЕПТ “ГУМОР” У БРИТАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

Воробйова І.А.

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

Стаття присвячена розгляду одного із ключових концептів британського культурного світу, а саме гумору. Місце почуття гумору в житті британців і ставлення до нього аналізуються на основі афоризмів відомих представників Великої Британії та дослідженнях антропологів і психологів.

Ключові слова: гумор, афоризм, культура.

Постановка проблеми. “Лінгвокультурологічний поворот”, який почався в сучасному мовознавстві два десятки років тому, за своєю значимості можна зіставити, напевно, з лінгвістичним поворотом у філософії середини минулого століття, в результаті якого мова стала розглядатися як онтологічна підстава мислення і діяльності (Л. Вітгенштайн, Е. Гуссерль, М. Гайдеггер). У сфері лінгвокультурології ця підстава стала вбачатися в симбіозі мови і культури: до завдань цієї наукової дисципліни входить вивчення й опис взаємин мови і етносу, мови і народного менталітету. На сьогоднішній день стає цілком очевидним, що з антропоцентричною переорієнтацією парадигми гуманітарного знання загальна спрямованість лінгвістичної науки на встановлення відповідностей між структурою універсальних логічних і специфічних мовних категорій змінилася спрямованістю на виявлення розбіжностей семантики інваріантних категорій філософії і психології і їхніх варіативних реалізацій у лексиці конкретних етнічних мов.

Основною одиницею лінгвокультурології є концепт як одиниця колективної свідомості, що має мовне вираження та відзначена етнокультурною специфікою; як синтезуюче лінгвоментальне утворення, що методологічно прийшло на зміну уявленню (образу), поняттю й значенню та включило їх у себе у скороченому вигляді. Лінгвоконцепт характеризується гетерогенністю та багатоозначковістю: змістовністю, метафоричністю, емотивністю, включеністю до лексичної системи мови [1, с. 6-7].

Семантичне наповнення лінгвоконцептів міняється від культури до культури, від етносу до етносу, від однієї соціальної групи до іншої і від однієї особистості до іншої. Можна припустити, що вивчення етно- і соціокультурної варіативності цих семантичних сутностей дасть можливість внести певні корективи в структуру базової і модальної мовних особистостей, представлених у певній лінгвокультурі.

У конкурентній боротьбі в лінгвістичній літературі з початку 90-х років минулого століття зіштовхнулися терміни “концепт” (Н. Арутюнова, Д. Лихачов, Ю. Степанов, В. Нерознак), “лінгвокультурема” (В. Воробйов), “міфологема” (М. Ляхтеєнмякі, В. Базилев), “логоепістема” (С. Верещагін, В. Костомаров,

Н. Бурвикова), однак очевидно, що найбільш життєздатним виявився термін “концепт”, який за частотою вживання значно випередив всі інші протермінологічні новотвори. Сьогодні термін “концепт” знаходить широке застосування в різних галузях лінгвістичної науки. Він увійшов до понятійного апарату когнітивістики, семантики, лінгвокультурології. Період затвердження терміна в науці неодмінно пов'язаний з певною довільністю його вживання, розмитістю кордонів, змішанням із близькими за значенням і/або за мовною формою термінами. Наприклад, простежується змішання понять “когнітивний концепт” і “лінгвокультурний концепт” (О. Кубрякова, З. Попова, Й. Стернін). Лінгвокультурний концепт відрізняється від інших ментальних одиниць, використовуваних у різних галузях науки (когнітивного концепту, фрейму, сценарію, скрипту, поняття, образу, архетипу, гештальту, мнєми, стереотипу), акцентуацією ціннісного елемента. Центром концепту завжди є цінність, оскільки концепт служить дослідженню культури, а в основі культури лежить саме ціннісний принцип.

Лінгвокультурний концепт існує в індивідуальній або колективній свідомості. Будь-які елементи, відсутні у свідомості даного індивіда/групи, до структури концепту даного індивіда/групи включатися не можуть. У цьому сенсі виділені Ю. Степановим шари концепту варто розглядати як окремі концепти різного обсягу, а не як компоненти єдиного концепту. Активний шар (основна актуальна ознака, відома кожному носію культури і значима для нього) входить до загальнонаціонального концепту, пасивні шари (додаткові ознаки, актуальні для окремих груп носіїв культури) належать концептосферам окремих субкультур, внутрішня форма концепту (не усвідомлювана в повсякденному житті, відома лише фахівцям, але визначальну для зовнішньої, знакової форми вираження концептів) для більшості носіїв культури є не частиною концепту, а одним з його культурних елементів [2, с. 44-45].

Предметна галузь лінгвоконцептології збігається із предметною галуззю іншого лінгвістичного напрямку – міжкультурної комунікації. У цих дисциплін спільний об'єкт дослідження – етнічний менталітет носіїв певних природних мов як сукупність групових поведінкових і когнітивних стереотипів, але різні цільові установки: якщо інтерес першої спрямований на виявлення лінгвоспецифічних характеристик цього менталітету через аналіз його концептів, то інтерес другої сфокусований на подоланні лінгвокультурної специфіки та можливого її нерозуміння у міжмовному спілкуванні [1, с.13].

Найбільш послідовним і переконливим представляється віднесення лінгвокультурних концептів до числа одиниць ментальності/менталітету – категорій, через які описується національний (етнічний) характер. Визнання лінгвоконцепту одиницею менталітету по суті повертає лінгвістику до проблеми співвідношення мови й мислення, найбільше рельєфно сформульованої в гіпотезі “лінгвістичної відносності” Сепіра-Уорфа: рідна мова повністю або частково визначає світосприймання своїх носіїв, оскільки людина думає, відчуває й живе тільки в мові (В. фон Гумбольдт), а власне мова є спосіб світотлумачення.

За справедливим спостереженням С. Тер-Мінасової, найважливіша функція мови полягає в тім, що вона зберігає культуру та передає її з покоління до покоління.

Саме тому мова грає настільки значну роль у формуванні особистості, національного характеру, етнічної спільності, народу, нації [3]. Сьогодні загальноприйнятою є думка про те, що як у культурі, так і в мові кожного народу присутнє універсальне (загальнолюдське) і національно-специфічне. У той же час у будь-якій культурі є властиві тільки їй культурні значення, закріплені в мові, моральних нормах, переконаннях, особливостях поведінки та ін.

Національна концептосфера складається із сукупності індивідуальних, групових, класових, національних і універсальних концептів, тобто концептів, що мають загальнолюдську цінність. В той же час кожна нація має власну шкалу світогляду, власну шкалу цінностей. Кожна культура формує свої стереотипи свідомості та поведінки, що спираються на власне бачення світу. Метою нашого короткого дослідження є аналіз концепту “гумор” у рамках британської концептосфери, вияв його основних характеристик та визначення його місця у картині світу англійців.

Англійське почуття гумору (*sense of humour*) є найважливішою рисою національного характеру, якою британці особливо пишаються. Примітно, що *humour* сполучається в англійському зі словом *sense*, що несе в собі ідею почуттєвого сприйняття. Таким чином, почуття гумору для англійця – такий же природний і невід’ємний спосіб освоєння навколишнього світу, як зір, слух, нюх, смак і дотик. У той же час інший спектр значень слова *sense* – “зміст, розум, свідомість” – підкреслює, що в англійській концептосфері почуття гумору сприймається не просто як природна особливість, властива людському організму, але й як цілком осмислена, свідомо культивована риса. В інших культурах для гумору є час і місце, це особливий вид спілкування. Тоді як в англійській розмові гумор присутній на рівні підтексту. Існує чимала кількість слів, які позначають різні типи гумору/сміху: *banter, teasing, irony, understatement, humorous self-deprecation, mockery, silliness, wit*. Основною розпізнавальною рисою англійського гумору є те, що першорядна роль у ньому приділяється іронії (*irony*) і дотепності (*wit*). Гумор – універсальний, іронія ж є головним інгредієнтом власне англійського гумору. Дж. Б. Прістлі зазначає: “Атмосфера, в якій ми живемо в Англії, сприятлива для гумору. Вона так часто туманна, що все навколо дуже рідко буває чітким” [4, с. 65]. Іронія є постійним, споконвічно даним, нормальним елементом звичайного щоденного спілкування британців. У сфері смішного для британців не існує класової свідомості, адже основні принципи англійського гумору стоять поза класами. Заборона прямої серйозної відвертості та правило іронії, стриманості та самоприниження подолали всі класові бар’єри. Хоча ми маємо зазначити, але значна частка жартів торкається саме класових питань.

Е. Істхоуп і Дж. Б. Прістлі, міркуючи про англійський гумор, сходяться в одному: для їхніх співвітчизників гумор є одним із проявів добре відомої англійської стриманості та впевненості, що невміння стримувати почуття – ознака поганого смаку і поганого виховання. Англійці відчувають жах перед перебільшеними почуттями й емоціями, тому що почуття для них – ключ до цитаделі їх внутрішнього “Я”. А втрата над собою контролю для них рівносильна тому, щоб видати всі свої секрети. Тут виникають зв’язки з ключовими концептами “будинку-фортеці” й

“замкнутого острівного простору” [4]. Гумор, глузування є для британців тим способом “відмежування”, що дозволяє тримати свій внутрішній світ закритим від сторонніх очей. Крім того, саме гумор, який будується на сполученні іронії й самоіронії, дозволяє корегувати пристрасті, що вирують у душі англійця, всупереч поширеній думці про його незворушність.

Існує значна кількість афоризмів, які стосуються власне англійського гумору. Про нього висловлювалися представники ледь не всіх європейських культур, американці та, звісно, самі британці. Для розгляду ми обрали деякі афоризми відомих англійців, щоб виявити ставлення до гумору, яке існує всередині нації і позбавлене сторонніх забарвлень. Аналіз змісту афоризмів засвідчує, що гумор присутній в усіх сферах життя англійця, адже він нормує ставлення людини до оточуючого світу, визначає її реакцію на події та явища, спрямовує поведінку та вчинки в різних ситуаціях.

Наведемо приклади афоризмів, які позиціонують гумор, як особливий спосіб світосприйняття.

1. A difference of taste in jokes is a great strain on the affections. (George Eliot).
2. If there's one thing I know it's God does love a good joke (Hugh Elliott).
3. Comedy is simply a funny way of being serious (Peter Ustinov).
4. Comedy is nothing more than tragedy deferred (Pico Iyer).
5. Humour is also a way of saying something serious (Thomas Stearns Eliot).
6. Life does not cease to be funny when people die any more than it ceases to be serious when people laugh (George Bernard Shaw).
7. My way of joking is to tell the truth. It is the funniest joke in the world (George Bernard Shaw).
8. In the end, everything is a gag (Thomas Carlyle).
9. Wit is a weapon. Jokes are a masculine way of inflicting superiority. But humour is the pursuit of a gentle grin, usually in solitude (Frank Muir).
10. Jokes are grievances (Marshall McLuhan) [5].

Наявні також афоризми, які говорять про гумор, як про основну рису характеру людини.

1. A person reveals his character by nothing so clearly as the joke he resents (Georg Christoph Lichtenberg).

2. Humour has justly been regarded as the finest perfection of poetic genius (Thomas Carlyle).

3. Humour is by far the most significant activity of the human brain (Edward De Bono).

4. The world is a tragedy to those who feel, but a comedy to those who think (Horace Walpole).

5. A dirty joke is a sort of mental rebellion. (George Orwell) [5]

Висновки. Проведений короткий аналіз дозволяє нам твердити, що британці дуже високо цінують гумор, як рису людського характеру, надають йому провідного значення у світосприйнятті, культурі та спілкуванні. Саме гумор, з їхньої точки зору, є підґрунтям знаменитої британської стриманості (*stiff upper lip*) та непохитності,

здатності долати труднощі із зовнішньою легкістю, вміння бути одночасно серйозним та несерйозним, зрозумілим та інтелектуальним.

Список літератури

1. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования: [монография] / под общ. ред. проф. С.Г. Воркачева. – Волгоград: ВолГУ, 2007.
2. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М., 1997.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Изд-во МГУ, 2004.
4. Fox Kate. Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour / Kate Fox. – Hodder & Stoughton, 2005.
5. <http://www.best-quotes-poems.com/humor-quotes.html>

Воробйова І.А. Концепт “юмор” в британській лінгвокультурі // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.38-42.

Статья посвящена рассмотрению одного из ключевых концептов британского культурного мира, а именно юмора. Место чувства юмора в жизни британцев и отношение к нему анализируются на основе афоризмов известных представителей Великобритании и исследованиях антропологов и психологов.

Ключевые слова: юмор, афоризм, культура.

Vorobyova I. Concept “humour” in British lingua-culture // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.38-42.

The article is devoted to analysis of one of the key concepts of British cultural world, namely humour. The place of sense of humour in the life of British and their attitude to this issue are studied on the base of selected aphorisms and researches of anthropologists and psychologists.

Key words: humour, aphorism, culture.

Поступила до редакції 02.03.2011 р.